

XALQARO NORDIK UNIVERSITETI

**«O‘ZBEKISTON — 2030” STRATEGIYASINI
AMALGA OSHIRISH YO‘NALISHLARI VA
ISTIQBOLLARI YOSHLAR NIGOHIDA»
MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY-
AMALIY KONFERENSIYA**

Toshkent – 2024

<i>Normurodova S.B., Shodmonov R.G'. Til va marketing .....</i>	166
<i>Odilova D.O., Shodmonov R.G'. East asia counturies languages and cultures .</i>	171
<i>Nabiyeva N.A., Shodmonov R.G'. Til o'qitish usullari; o'rganilayotgan tillarni o'qitish uchun qo'llaniladigan usullar, til o'rganishning foydali tomonlari.....</i>	176
<i>Narzullayeva A.Sh., Shodmonov R.G'. Onlayn til o'rganish platformalari .....</i>	180
<i>Junaydullaxonova M.A., Shodmonov R.G'. Kitobxonlik va uning mohiyatini anglash .....</i>	184
<i>Yaxshiboyeva M.B., Shodmonov R.G'. Dunyo tillarining soni va turkiy til .....</i>	189

II SHUBA

<i>Абдалов А.Б. Роль развития рынка ценных бумаг в дальнейшем повышении инвестиционной привлекательности страны .....</i>	193
<i>Saidova I.X. Investitsion muhit va uni belgilovchi omillar (kambag'allik darajasi va o'zbekiston sharoitida unga ta'sir qiluvchi omillar.) .....</i>	199
<i>Sunnatullayeva M.G'. Aholi salomatligini ta'minlash bo'yicha islohotlar - xalq kelajagi uchun poydevor masalalari.....</i>	205
<i>Kenjayev N. Temuriyzoda shohruh mirzo hukumronligi davrida temuriylar saltanatida aholi salomatligini ta'minlash bo'yicha tabobat maktablarining faoliyati.....</i>	208
<i>Атаджанова А.У. Определить концентрированной системы в составе чёрный смородины выращиваемой в хорезмской области.....</i>	211
<i>Mohinur Sh.Sh., Shodmonov R.G'. Alohida ehtiyojga ega bo'lgan bolalarga inklyuziv ta'limning o'rni.....</i>	213
<i>Sobirjonova D., Shodmonov R.G'. Koxlear implant bolalar bilan olib boriladigan korreksion ishlar.....</i>	218
<i>Sayfullayeva F., Shodmonov R.G'. Bolalardagi senzitiv davr va nutq rivojlanishi .....</i>	222
<i>Xamidullayeva M.J., Shodmonov R.G'. Maxsus pedagogika va uning bo'limlari .....</i>	226
<i>Alieva F., Shodmonov R.G'. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar .....</i>	230
<i>Qurbonova K.A., Shodmonov R.G'. Bolalarda musiqani rivojlantirish.....</i>	234
<i>Komilova R.D., Shodmonov R.G'. Harakat tayanch a'zolarida buzilish bo'lgan bolalar .....</i>	237
<i>Turlibekova O., Shodmonov R.G'. Aqli zaif tushunchasi .....</i>	242
<i>Abdugafurova A., Shodmonov R.G'. Ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalar....</i>	247
<i>Zayniddinova M.Sh., Shodmonov R.G'. Daun sindromli bolalar .....</i>	251

TEMURIYZODA SHOHRUH MIRZO HUKUMRONLIGI DAVRIDA TEMURIYLAR SALTANATIDA AHOI SALOMATLIGINI TA'MINLASH BO'YICHA TABOBAT MAKTABLARINING FAOLIYATI

Nurmurod o'g'li Kenjayev¹

¹Buxoro davlat pedagogika instituti

Tillar fakulteti o'quv ishlari bo'yicha dekan o'rinbosari

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD), dotsent

Anotatsiya: Ushbu maqolada Temuriyzoda Shohruh Mirzo hukumronligi davrida Temuriylar saltanatida aholi salomatligini ta'minlash bo'yicha tabobat maktablarining faoliyati xususida fikr yuritilgan.

Kalit so'z: Tabobat,ilm, "Mujmal-i Fasihiy", "Al-asbob va-l alomat", "Muntahab ash-shifo", "Muntahab ash-shifo", "Nigoriston"

"Amir Temur va vorislari davrida tabobat ilmiga, davolash, orastalik ishlariga va bu sohadagi qurilishlarga katta e'tibor qaratilgan. Muarrixlar Sharafuddin Ali Yazdiyning "Zafarnoma", Fasih Xavofiyning "Mujmal-i Fasihiy", Xonda-mirning "Xulosat al-axbor" va boshqa asarlaridagi ma'lumotlarga ko'ra, o'sha davr shifoxonalarida madrasa va boshqa o'quv yurtlarida bilim olgan yuzlab tabiblar ishlashgan.Ikkinchi ming yillikda Ar Roziy va Abu Ali ibn Sino boshlab bergan an'ananing davomchilari sifatida Ismoil Jurjo-niyning (1141 yilda vafot etgan), "Zahirayi Xorazmshohiy", "Qarabadini Xorazmshohiy" kabi qomusiy asarlari Osiyo va Yevropa mamlakatlarining tibbiyot sohasida asosiy qo'llanma bo'lib xizmat qilgan. Uning ijodiga mansub yirik 14 ta asarining 12 tasi tibbiyotga aloqador bo'lgan. Uning 10 ta kitobi fors tilida, 12 tasi arab tilida yozilgan asarlari bizga ma'lum.

Mazkur asarlar ayni kunlarda Xivadagi Xorazm tibbiyot muzeyida saqlanmoqda.Temuriylar davrida tibbiyot sohasida Najibuddin Samarqan-diy (1222 yilda vafot etgan)ning "Al-asbob va-l alomat" (Kasallik sabablari va belgilari) asari dunyoga kelgan. Asar yozilganidan ikki asr o'tib, al-Kirmoniy unga sharhlar yozgan va Ulug'bek mirzoga taqdim etgan (O'zFASHI da uning 4 ta qo'lyozmasi mavjud).Nosiriddin Muhammad ibn al-Hasan at-Tusiy (1273) "Axloqi Nosiriy" asari (qo'lyozma va bosma holidi O'zFASHIda mavjud), Ishoq ibn Murod (XV asr) "Muntahab ash-shifo" ("Tibbiy saylanma") (qo'lyozmaning bir nusxasi O'zFASHIda mavjud).

Mansur ibn Muhammad ibn Faqih Ilyos (XIV-XV asr)ning tabobatga oid 3 ta asari, "Risola dar tashrixi badan inson" ("Odam anatomiyasi haqida risola"), "Kifoyai Mujohidiya" ("Mujohidlar uchun to'liq kitob), "G'iyosiy" nomdagi asarlari mavjud bo'lib, oxirgi kitobidan tashqari yuqoridagi ikki kitobi va boshqa bitta qo'lyozmasi O'zFASHI da joylashtirilgan.Burxoniddin al-Kirmoniy (XV asr)

asli Kirmonlik, Sulton Husayn Boyqaro xizmatida bo'lgan. "Bahr ul-havoss" ("Hosiyatlar dengizi") asarining uchta qo'lyozma nusxasi O'zFASHda mavjud. Muiniddin Juvayniy (XV asr) "Nigoriston" nomli tibbiy asarini 1431 yilda yozib tugallagan va uni qo'lyozma nusxasini Mirzo Ulug'bekka taqdim etgan. Sulton Ali (XV-XVI asr) Xurosonda tug'ilgan, umrining asosiy qismida Samarqandda yashagan. "Dastur ul-iloj" ("Davolash dasturi") asari muallifi hisoblanadi. (Qo'lyozma O'zFASHda mavjud) Shoh Ali ibn Sulaymon (XV-XVI asr)ning "Zubdai manzuma dar fanni kaxxoliy" ("Kaxxolik san'atiga oid she'riy risola") ko'z kasalligi muammolariga bag'ishlangan risolasi ma'lum (uning ikkita qo'lyozmasi O'zFASHda mavjud).

Hirotda Umarshayxning rafiqasi Mahdi ul-Milkat oqa qurdirgan "Dor ush-shifo" mashhur edi. Yuksak did va mahorat bilan bunyod etilgan mazkur shifoxona bilan uning shimol tara-fida barpo etilgan "Dor al-xuffos" orasida hovuz bo'lib, unda tabiblar bemorlarni davolashgan. Shuningdek, Bog'i Zag'onda ham shifoxona mavjud edi. Yetuk shifokorlar bemorlarni shifoxonalarda davolash bilan birga madrasa, o'quv yurtlarida mudarrislik ham qilishgan. Ba'zi-lari asarlar yozishgan. Olimlarning ayrimlari o'zlaridan oldin yozib qoldirilgan sohaga oid arab, fors, turkiy tillardagi asarlariga sharhlar bitishgan. Muarrixlar Sharafuddin Ali Yazdiy, Ibn Arabshohning ma'lu-motlaricha, Amir Temur Shom (Suriya) dan Samarqandga tabiblar sardori Mavlono Sulaymonni olib kelgan. Sohibqironning shaxsiy tabibi Mavlono Fazlulloh Tabriziy hisoblangan. Shu-ningdek, buyuk hukmdor saroyida Mavlono Izzaduddin, Mas'ud Sheroziy, Mavlono Farrux kabi mashhur tabiblar ham faoliyat ko'rsatishgan. Taniqli tabib Mansur ibn Muhammad ibn Ahmad Yusuf ibn Faqih Ilyos tabobatga oid bir necha asarlar yaratgan: "Tashrix-i Mansuri" nomi bilan mashhur bo'lgan va Amir Temurning nabirasi Pir Muhammad Bahodirga bag'ishlangan "Risola dar tashrix-i badani inson" ("Inson anatomiyasiga oid risola") shular jumlasidandir. Uning o'z ustozlari Majohiddin nomi bilan atalgan ikkinchi asari "Kifoyai Majohidiya" ("Majohid uchun mukammal kitob") nomi bilan mashhur bo'lib, asar Zaynalobiddin Kashmiriy (1420-1470)ga bag'ishlangan.

Mazkur asarda inson tanasining sog'lom holati, kasallik sabablari, salomatlik haqida so'z yuritilgan. Shuningdek, badanning turli a'zolari, ularning kasalliklari, davolash usullari, oddiy va murakkab dorilar tavsifi ham keltirilgan. Amir Temur tarixchi olim Tojiddin Ahmadiyni huzuriga chaqirib, Abu Ali ibn Sinoning "Tib qonunlari"ni ilk bor tilimizga tarjima qildirgan.

Xurosonning Tayobod qishlog'idan chiqqan mashhur olim va tabib Shamsuddin Odam va Nizomiddin Sheroziy Shohrux mirzo saroyida dong'i ketgan tabiblardan edi. Tabiblar ayni vaqtda dorishunoslik (giyohlar) bilan bog'liq ilmdan ham ogoh bo'lishgan. Ular Eron, Xitoy (tibt) tibbiyotidan boxabar, ayni vaqtda nuqtali uqalash (akupunktura) va igna bilan davolash kabi serqirra faoliyat egasi bo'lishgan. Tabiblar bemorni mizojiga qarab davolash uslublarini mukammal egallaganlar. Ayni vaqtda, hind tib-biyoti "chaqra" – bioquvvatni jamlash, ya'ni quvvatni bir doiraga to'plash va shu usul bilan davolash sirlaridan ham ogoh bo'lishgan.

1427 yilda Shohrux mirzoning o'g'li Boysung'ur Bahodir betob bo'lib qolganda, mazkur ikki tabib uni bir necha kun davolab oyoqqa

turg'azganlar. Kirmonlik tabiblar oilasidan chiqqan Burhonuddin Nafis ibn Ivas ibn Hakim al-Kirmoniy (eronlik) Mirzo Ulug'bek taklifiga binoan Samarqandga kelib, unga shaxsiy tabiblik qilgan. U 1424 yilda Najibuddin Samarqandiyning (vaf. 1222) arab tilidagi "Kasalliklarning sabablari va alomatlari" ("Al-asbob va-l alomat") asariga sharh bitib, uni Mirzo Ulug'bekka bag'ishlagan. Al-Kirmoniy o'z asariga sharhlanayotgan asardan ham ba'zi parchalarni kiritgan. Shu sababli Najibuddin Samarqandiyning asari fanga ma'lum bo'lgan. Qarshilik mashhur tabib Ali ibn an-Nafis al-Qarshiyning (XIII asr) "Al-Mo'jaz" asariga ham al-Kirmoniy sharh bitgan. Husayn Boyqaro saroyida Shamsuddin Muhammad ibn Odam, Muhammad Mo'min, Qutbiddin Muhammad Odam singari olim va tabiblar xizmat qilishgan. G'iyosiddin Muhammad ibn Jaloliddin tabib (vaf. 1500 yil) fanning turli sohalarida bilimdon bo'lib, u "Muolajoti ilohiy" nomli asarga qisqa, lekin mazmunli sharh tuzib, tabobat ilmida o'zini ko'rsatgan. Darvishalining tabiblik mahoratini Alisher Navoiy yuqori baholagan. U Milkat oqaning "Dor ush-shifo" sida mudirlik qilgan va shu shifoxonada bemorlarni davolagan. Turli kasalliklarni davolashda maxsus uslublarni qo'llagan. Mavlono Kamoliddin Mas'ud Shervoniy Gavharshod oqa va Ixlosiya madrasalarida bir necha yil mudarrislik qilgan. U nafa-qat tabiblikda, balki she'riyat va mantiq ilmlarida ham zo'r mahoratga ega edi. Keyinchalik, u G'iyosiy madrasasida dars bergan, tomirdan qon chiqarish uslubini puxta egallagan. U tibbiyotga oid ikkita asar yozganki, bu asarlar talabalar uchun dastur bo'lib xizmat qilgan. Mavlono Nizomiddin Abdulhay tabib Alisher Navoiyning "Dor ush-shifo" sida bemorlarni davolash bilan shug'ullangan. Hattoki, u Samarqandda Xoja Ahror Valiy betob bo'lib qolganida davolab, oyoqqa turg'izgan, so'ngra Hirotga qaytib Husayn Boyqaro saroyida bemorlarni davolagan. U ko'proq qon tomirlari bilan bog'liq kasalliklarni davolagan.

O'sha davr tabiblari Najibuddin Samarqandiy, Tojiddin Hakim, Ne'matulloh ibn Fahriddin Muborakshoh, Hakim Kirmoniy (Husayn Boyqaroning shaxsiy tabibi), Muhammad Husayn Nurbaxshiy, Bahouddavla ibn Mirqavomiddin, Mansur ibn Muhammad, Burhonuddin Nafis ibn Avaz (Mirzo Ulug'bekning shaxsiy tabibi va do'sti) samarali faoliyat ko'rsatishgan. Alisher Navoiy o'qigan madrasa bosh mudarrisi Fazlulloh Abullays taniqli olim va tabib edi. Shu sababli ham buyuk shoirning tib ilmi ancha yuqori bo'lgan. Mirzo Ulug'bek tib ilmini qadrlagan. Tojiddin Hakim ko'z kataraktasini (ko'z gavhari ustida to'planib qoladigan oq, ko'k, qo'ng'irrangli suyuqlik) jarrohlik yo'li bilan davolagan. Chunki bir vaqtlar Shayx ur-ra'is – Ibn Sino o'z faoliyati davomida ko'z kataraktasini turlarini yozib qoldirgan va uni jarrohlik yo'li bilan davolagan ham edi.

Ko'rinadiki, Amir Temur va vorislari davrida tabobat faniga homiylik qilinib, uning ravnaqi uchun ko'maklashishgan. Bu davrda ozodalik, orastalikka ko'proq e'tibor berilgan. Aholini ichimlik suvi bilan ta'minlash uchun hovuz, ariq, kanallar qazilgan. Tog'lardan buloqlarni suvini keltirib, ichimlik uchun foydalanishgan. Temuriylar davrida ko'proq yuqumli kasalliklar tarqalib turganligi uchun zarur choralar ko'rilgan. Ayniqsa, toza-lik, ozodalik va atrof-muhit musaffoligiga katta e'tibor berilgan. Ariq va hovuz suvlari nihoyatda toza saqlanganligi tarixiy manbalarda muhrlangan. Amir Temur davri tarixchisi Ibn Arabshoh o'zining "Ajoyib ul-maqdur fi tarixi Temur ("Temur tarixida taqdir ajoyibotlari") nomli

kitobida xabar berishicha uning davrida saroyda ilohiyot olimlari, fiqhlari, riyoziyot (matematika), falakiyot (astronomiya), tibbiyot (meditsina), falsafa, tarix, musiqashunoslik, ilmu aruz fanlarining yetuk nomoyondalarini to'plangan. Tarix, tibbiyot, matematika, me'morchilik sohalaridagi yuksak salohiyat Sohibqiron avlodlari – ayniqsa, Mirzo Ulug'bekka o'tgani shubhasiz. Musulmon Sharqida shu turdagi binolarning mumtoz namunasi hisoblangan, Buxoroda barpo etilgan Ulug'bek madrasasi peshtoqiga “Ilm olish har bir musulmon erkak va ayolning burchidir”, – so'zlarining bitilishi barchani ilm-ma'rifatli bo'lishga chorlaydi

Xullosa qilib aytganda, Amir Temur va uning vorislari Mirzo Shohruh, Mahdumzoda Ulug'bek Mirzolar davrida temuriylar saltanati Turonzamin va Xurosonda ilm-fan, ta'lim va tibbiyot ancha ravnaq topgan edi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Qodirov, Asadulla Abdulla o'g'li. Tibbiyot tarixi: Tibbiyot Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik/ A.A.Qodirov. —T.: “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi”, 2005. — 176 b.

2. Нажибудинов ас-Самарқандий Усул ат-тароқиб ал-адавия (Мураккаб дориларни тайёрлаш усуллари) / Н. ас-Самарқандий; Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси; Абу Райхон Беруний номидаги Шарқшунослик ин-ти; таржимон С. Каримова, Ш. Саидахмадов; кириш ва изохлар муаллифи С. Каримова; масъул муҳаррир М. Ҳасаний. - Тошкент: «Миёна» пазъпуоб», 2013, 100 б

3. N.N.Rasulova.//Amir Temur va Temuriylar davrida bunyodkorlik.// “Amir Temur – buyuk sarkarda va davlat arbobi” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – Buxoro, 2022.151-153bet

ОПРЕДЕЛИТЬ КОНЦЕНТРИРОВАННОЙ СИСТЕМЫ В СОСТАВЕ ЧЁРНОЙ СМОРОДИНЫ ВЫРАЩИВАЕМОЙ В ХОРЕЗМСКОЙ ОБЛАСТИ

Атаджанова Анахон Уткировна¹

¹Старший преподаватель ТашГАУ

кафедры «Хранения и переработка сельскохозяйственной продукции»

E-mail: atadjanova-a@gmail.com

Аннотация: Выращиваемая смородина природно-климатических условиях Хорезмского региона насыщена углеводами, витаминами и отличается по вкусу. Статья рассматривается макро-микроэлементы, богатый концентрация в составе чёрной смородины выращиваемой Хорезмском регионе.

Ключевые слова: концентрация, система, молекулярной, кинетический, частицы, диффузия, гомогенность, многокомпонентность, витамины, углевод, элемент.